

LAUSUNTO HALLITUKSEN ESITYKSESTÄ EDUSKUNNALLE LAEIKSI VARHAISKASVATUSLAIN SEKÄ LASTEN KOTIHOIDON JA YKSITYISEN HOIDON TUESTA ANNETUN LAIN MUUTTAMISESTA - LASTENSUOJELUN NÄKÖKULMA

VTT Elina Pekkarinen
Tutkijatohtori
Nuorisotutkimusverkosto

LASTEN PÄIVÄHOIDON JA LASTENSUOJELUN YHTEINEN HISTORIA

Lasten päivähoitolla ja lastensuojelulla on pitkä yhteinen historia. Jo vuoden 1936 lastensuojelulaissa huoltolautakunnat veloitettiin järjestämään tarpeellista lastenhuollon ja -kasvatuksen neuvontaa ja ryhtyä toimenpiteisiin kunnassa lasten hoidon ja kasvatuksen alalla esiintyvien epäkohtien ehkäisemiseksi ja poistamiseksi (Lastensuojelulaki 1936, § 6). Vuonna 1973 saatiin laki lasten päivähoidosta, mutta tästä huolimatta päivähoito on mainittu vuoden 1983 lastensuojelulaissa, jossa todetaan, että päivähoiton tehtävänä on tukea vanhempia lapsen kasvatuksessa ja vanhemmuudessa sekä havaita ja ennakoita avun ja tuen tarve. Lisäksi vuoden 2007 lastensuojelulaissa todetaan, että lasten päivähoito on avohuollon tukitoimi. Lakiin tehtiin 30.12.2014 (voimaan 1.4.2015) jonka mukaan päivähoitossa on tarjottava erityistä tukea, joka edistää ja turvaa lasten kasvua ja kehitystä sekä tukee vanhemmuutta jo silloin, kun lapsi tai perhe ei ole lastensuojelun asiakkaana. **Varhaiskasvatuksen ehkäisevän lastensuojelun roolia on siis juuri pyrittävä vahvistamaan.** On epäselvää, miten tällainen ehkäisevä rooli voidaan ottaa, jos varhaiskasvatuslakia nyt muutetaan.

Vaikka varhaiskasvatus halutaan esityksen mukaan siirtää kokonaisuudessaan pois sosiaalihuollon hallinnonalalta, ei se käytännössä tule tapahtumaan niin kauan kun yhteiskunnassamme on suojelun tarpeessa olevia lapsia. Valitettavasti näitä lapsia tulee yhteiskunnassamme jatkossakin olemaan. Varhaiskasvatuksen rooli on lastensuojelun kannalta ollut aina erittäin merkittävä.

MILLAISIA LAPSLA ESITETTY MUUTOS KOSKEE?

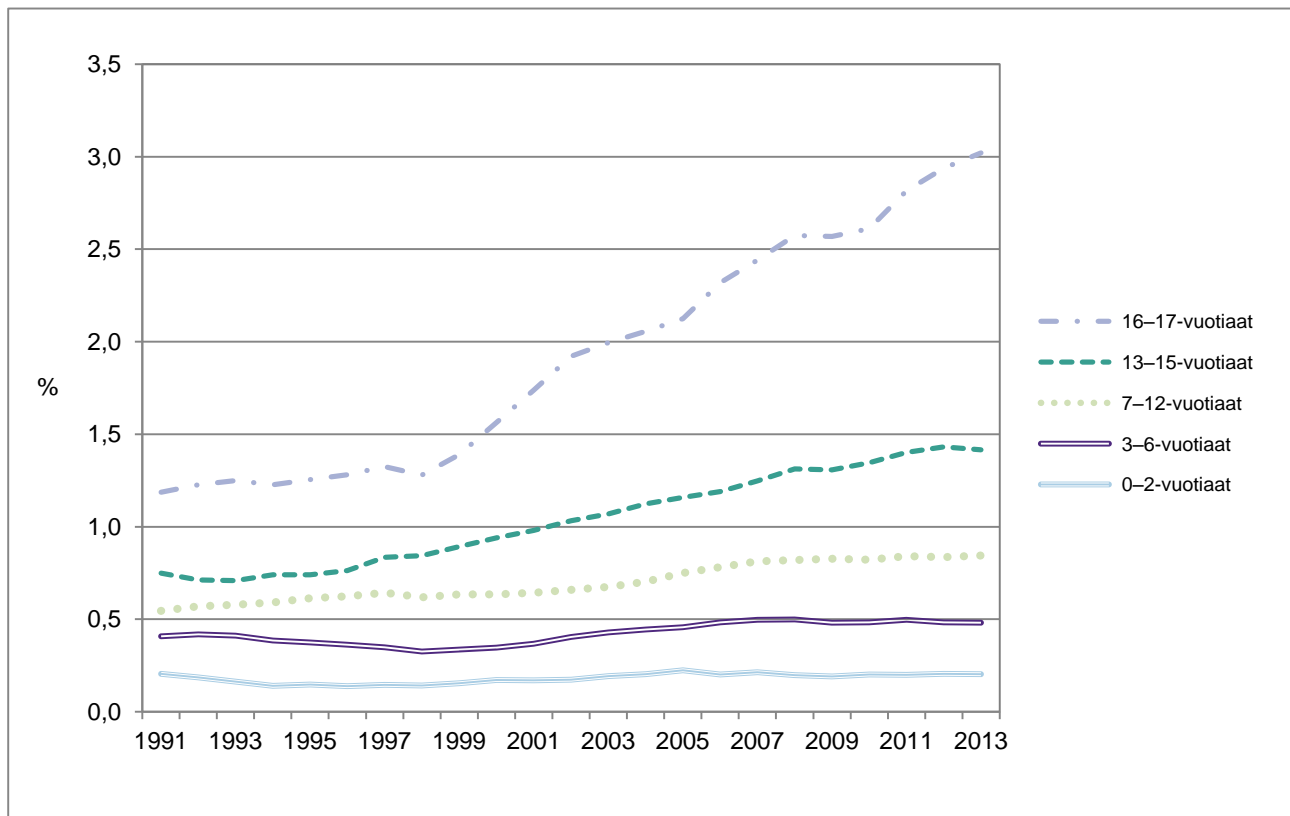
STM:n vuonna 2004 teettämä selvitys (Väinälä 2004) osoittaa, että sellaisten lasten osuus, joiden vanhemmista toinen on kotona ja lapsi kokopäivähoitossa, on noin 10 % kokopäivähoitossa olevista lapsista. Selvityksessä ilmeni, että **näiden lasten taustalta löytyi vahvoja perusteita lapsen kokopäivähoiton tarpeelle, kuten vanhempien kielitaidottomuutta, vanhempien mielenterveysongelmia, työkyvyttömyyttä, eläkettä, vakavasti sairaiden sisarusten erityishoidon tarvetta sekä pätkätöitä.** Aiheesta tehty selvitys osoittaa, että kokopäivähoitossa olevista lapsista lähes 90 % oli 3 vuotta täyttäneitä. Selvityksessä erityishuomio kiinnitettiin sellaisiin lapsiin, joiden vanhempi oli kotona nuoremman sisaruksen hoidon vuoksi. Näitä lapsia oli käytännössä vähän - vain noin 3 % päivähoitolapsista. Myös nämä lapset olivat lähes kaikki yli 3-vuotiaita, käytännössä siis aktiivista toimintaa kaipaavia leikki-ikäisiä.

Vantaan lapsista vuonna 2009 julkaistu selvitys on tuloksiltaan samanlainen STM:n selvityksen kanssa. Vantaalla näiden lasten kokonaisosuus on noin 12 % lapsista ja perustelut kokopäivähoitoon ovat samat (lastensuojelu, erityispäivähoiton tarve, maahanmuuttajatausta, vanhempien työttömyys, vanhempien

hoitovapaa). Vain 10 % näistä lapsista oli alle 3-vuotiaita. Sellaisten lasten osuus, joiden vanhempi oli äitiys- tai vanhempainlomalla tai vanhempainvapaalla oli vain noin 3 % kaikista lapsista. (Kotona olevien vanhempien... 2009). Keskustelun kohteena olevista lapsista valtaosa on siis sellaisia, joiden kotona on erityisiä kuormitustekijöitä ja osapäivähoitoon siirtäminen olisi heidän etunsa vastaista. Muutoksella hankaloitetaan jo vaikeassa olevien perheiden asemaa ja synnytetään tarpeetonta epävarmuutta perheiden arkeen. Muutos siirtyy pahimmillaan lastensuojelun kustannukseksi.

LASTENSUOJELUN TUNNUSLUKUJA VARHAISKASVATUSKESKUSTELUN NÄKÖKULMASTA

Lastensuojelun asiakasmäärät ovat Suomessa olleet viime vuosina jatkuvassa kasvussa. Kuitenkin pienten, 0 - 6 -vuotiaiden - lasten suhteellinen osuus on pysynyt melko vakaana. Lastensuojelun avohuollon asiakkaina on noin 5,5 % 0 - 6 -vuotiaista ja huostaan otettuna noin 0,5 % 0 - 6 -vuotiaista lapsista. Vuonna 2014 kuudessa suurimmassa kaupungissa (ns. kuusikkokunnat) lastensuojeluilmoituksen kohteena olleiden 0 - 6 -vuotiaiden lasten osuus suhteutettuna koko ikäluokkaan oli 5,5 %. Keskimäärin lastensuojeluilmoituksia tehtiin 1,8 kutakin ilmoituksen kohteena ollutta lasta kohden. **Pienten lasten kohdalla yleisimpiä lastensuojelun tarpeen aiheita ovat vanhempien uupumus, kasvatuskyvyn puute sekä päihde- ja mielenterveysongelmat.** Lastensuojelun asiakkaina olevissa perheissä on lisäksi huomattavasti muita perheitä useammin työttömyyttä, työkyvyttömyyttä, taloudellisia vaikeuksia ja muita psykososiaalisia ongelmia, kuten aikuisten välisiä ristiriitoja.

Kuvio 1: Vuoden aikana huostassa olleet lapset suhteutettuna vastaavanikäiseen väestöön vuosina 1991 - 2013, %. Lähde: Lastensuojelu, Suomen virallinen tilasto, THL.

Erillisselvitysten mukaan noin 6 - 20 % lapsista, joiden toinen tai molemmat vanhemmat ovat kotona, on kokopäivähoidossa lastensuojeluyksistään. Varhaiskasvatukseen piirissä on myös huomattava määrä lapsia, joiden lastensuojelun asiakkuus ei vanhempien toiveesta tai muusta syystä ole päivähoidon tiedossa. On hyvin vaikeaa arvioida, kuinka paljon varhaiskasvatuksessa on sellaisia lapsia, joiden suojelutarpeen varhaiskasvatuksessa saatu tuki kykenee ehkäisemään. Se, että huostaanottojen määrä on pysynyt niin stabiilina 0 - 6 -vuotiaiden kohdalla on selvittämisen arvoinen ilmiö. Päivähoidosta tehdään verrattain vähän lastensuojeluilmoituksia. Sosiaalitaidon selvityksessä vain 1,5 % vuoden 2011 aikana kahdessa kaupungissa tehdyistä ilmoituksista tuli päivähoidosta. Tarja Heinon (2007) selvityksessä yhdeksän kunnan alueella 3 % ilmoituksista tuli päivähoidosta. Päivähoito on suhteellisen edullinen tukimuoto (Ikäheimo 2015): vuoden kokopäivähoidon kustannus lastensuojelun avohuollon tukitoimenpiteenä on keskimäärin 12 500 euroa, kun lastensuojelun laitoshoidon kustannus on lasta kohden 104 000 euroa vuodessa.

VARHAISKASVATUKSEN MERKITYS HUOSTAANOTTOTUTKIMUKSEN VALOSSA

Tutkin tällä hetkellä kahden kaupungin huostaanottoasiakirjoja vuodelta 2013 (kokonaisotanta 6 ja 8 kuukauden ajalta). Tutittavana on 37 lapsen asiakirjat, jotka käsittävät kaikki asiakkuuden aikana kirjoitetut päätökset, suunnitelmat ja selvitykset. Käytännössä asiakirja-aineistoa on noin 4000 sivua. Asiakirjoista ilmenee, että päivähoito on ollut merkittävä avohuollon tukitoimi aineiston kaikille alle 10 -vuotiaille. Seuraavassa tarkastelen lastensuojeluilmoituksia, joita päivähoidosta on tehty, sekä niiden merkitystä lastensuojelun arvioinnin kannalta.

Asiakirjojen perusteella päivähoidossa on kyetty muodostamaan luottamussuhde lapsen ja henkilökunnan välille. Lapset ovat kertoneet päivähoidossa asioita, joita he eivät ole kyenneet tai halunneet kertoa muille. Kasvatushenkilöstölle on voitu kertoa myös asioista, jotka yleensä aiheuttava lapsissa merkittävää lojaliteettiristiriitaa, kuten äidin käyttäytymiseen liittyviä yksityiskohtia. Seuraavassa sitaatissa kertojana ovat sisarukset.

”Lapset olivat toistuvasti kertoneet päivähoidon henkilökunnalle, että äiti satuttaa heitä kotona neuloilla tai sukkapuikoilla pistämällä sekä painaa päätä veden alle pesutilanteessa. Lapset ovat myös kertoneet, että äiti uhkailee heitä illalla kun he eivät ala nukkumaan. Lasten mukaan äiti on uhannut viedä heidät vinttiin, komeroon, uhannut piikittää tai sytyttää tulitikulla sängyn tai hiukset palamaan.” (Ote huostaanottoasiakirjoista)

Asiakirjoissa ilmeni myös luottamus vanhemman ja huoltajan välillä. Lapsia tuotiin hoitoon huonossakin kunnossa ja pitkän tauon jälkeen. Seuraavassa sitaatissa vanhemmat hoitavat kotona nuorempaa sisarusta, kun isovelji käy päivisin hoidossa. Päiväkodissa kiinnitetään huomiota vanhempien huonoon kuntoon hakutilanteissa.

”Päivähoidosta on kerrottu, että isä haisee usein viinalle, kun tulee (isoveljeä) hakemaan hoidosta.” (Ote huostaanottoasiakirjoista)

Varhaiskasvatusyksiköillä on asiakirjojen perusteella erittäin suuri merkitys juuri arkisten havaintojen tekijänä, sillä harva taho tapaa perheitä yhtä usein. Päivähoidossa tehtiin havaintoja esimerkiksi lasten perushoidosta ja huolenpidosta.

”Lastensuojeluilmoitus päiväkodista. Huoli lapsen perushoidosta. Lapsi oli ollut usein samoissa likaisissa vaatteissa koko viikon ja lapsen hygieniä oli huonosti hoidettu. Lapsi oli ollut nälkäinen tullessaan hoitoon.” (Ote huostaanottoasiakirjoista)

Myös lasten ja vanhempien välistä vuorovaikutusta kyettiin havainnoimaan päivittäin.

”Äidin ja lapsen puutteelliseen vuorovaikutukseen oli päivähoidossa kiinnitetty huomiota. Äiti ei ottanut minkäänlaista kontaktia lapseen hakutilanteissa vaan puhui pelkästään omista asioistaan.” (Ote huostaanottoasiakirjoista)

Asiakirjoista ilmeni, että päivähoidossa tehtiin myös erittäin tarkkanäköisiä havaintoja lasten ja vanhempien hoitokyvystä. Vanhemmat kohdataan päivittäin tarvittaessa myös ilman lapsia ja muutokset käyttäytymisessä voidaan tehdä nopeasti.

”Äiti tuonut lapsen päivähoitoon pitkän tauon jälkeen. Päivähoidon henkilökunnan mukaan äiti ollut sekava ja silmät olivat olleet tuijottavat. Ei ollut haissut alkoholille.” (Ote huostaanottoasiakirjoista)

Edellinen ilmoitus johti äidin pidätykseen samana päivänä, kun hän kolaroi autonsa huumausaineiden vaikutuksen alaisena. Ilman päiväkodin ilmoitusta lapset olisivat olleet äitinsä kyydissä. On huomattava, että näinkin pienessä satunnaisella otannalla kerätyllä aineistolla tutkija löytää tapauksia, joissa päivähoiton rooli on ollut lasten turvallisuuden kannalta elintärkeää. Kokemukseni perusteella myös hallinto-oikeudessa päiväkotien lausunnot ja lastensuojeluilmoitukset ovat vaikeiden ja ristiriitaisten huostaanottoasioiden yhteydessä päätöksenteon kannalta erittäin keskeistä materiaalia.

ESITETYN MUUTOKSEN KIPEÄT KYSYMYKSET

Hallituksen esityksessä epäselväksi jää, millaiseksi päivähoiton tai varhaiskasvatuksen ehkäisevän lastensuojelun rooli tulevaisuudessa nähdään. Asiantuntijana suhtaudun epäilevästi siihen, että 20 tuntia viikossa olisi riittävä aika luottamussuhteen rakentamiseksi lapseen, havaintojen tekemiseen lapsen perushoidosta, vanhempien ja lapsen välisestä suhteesta tai vanhempien hoitokyvystä. 20 tuntia viikossa ei riitä turvaamaan lapselle luottamussuhdetta aikuiseen, kontaktia vertaisiin, arkista hoivaa ja huolenpitoa tai seurantaa.

Selvittämättä on jäänyt, kuinka moni vanhempi hakee lastensuojeluperustein kokopäiväpaikkaa, vaikka tarvetta sille olisikin. Lastensuojelussa tiedetään, että vanhemmat hakevat tukea ja apua äärimmäisen harvoin edes tilanteissa, joissa väsyminen on jo johtanut lapsen pahoinpitelyyn tai heitteillejättöön. Vanhemmat haluavat pärjätä itse ja pelkäävät leimatuksi tulemista. Kokopäivähoitopaikan hakeminen ei tähän asti ole ollut merkki vanhempien kyvyttömyydestä vastata lapsensa tarpeisiin - tulevaisuudessa se pahimmillaan olisi. Ongelmallista on kuitenkin myös se, jos hyvin monet hakevat kokopäivähoitopaikkaa lastensuojelullisin perustein, sillä vaikka lausuntoja ei esityksen mukaan edellytettäisiäkään automaattisesti, edellytetään niitä tilanteissa, joissa ilmenee ristiriitaa varhaiskasvatusviranomaisen ja vanhempien arvion välillä. Tällöin lausuntoja haetaan jo valmiiksi kuormittuneesta lastensuojelusta. Tämä on ollut arkea kotipalveluiden osalta jo monessa kunnassa.

Mitä tapahtuu, jos kotona olevien vanhempien uupumus lisääntyy? Kääntyvätkö myös 0 - 6 -vuotiaiden lasten lastensuojelun asiakasmäärät nousuun, kuten koululaisten kohdalla on tapahtunut? Edellisen laman leikkaukset kohdistuivat juuri kouluikäisiin lapsiin, kun taas sitä nuorempia lapsia on puskuroitu

subjektiivisen päivähoito-oikeuden turvin.

Mitkä tekijät hyväksytään sellaisiksi, että ne oikeuttavat kokopäiväpaikkaan? Lastensuojelussa ei ole kriteerejä erityisessä vaarassa oleville lapsille, vaan arvio perustuu aina tapauskohtaiseen arviointiin. Käytännössä lastensuojelussakin asiakkuuden tarpeen arviointi on hyvin haasteellinen tehtävä - miten varhaiskasvatuksessa siihen kyettäisiin? Eivätkö erityishoitoa tarvitsevat lapset, kielitaidottomien ja vieraasta kulttuurista tulleiden vanhempien lapset, työttömien ja elämäntilanteestaan sen vuoksi stressaantuneiden vanhempien lapset, vauvan hoidosta uupuneiden vanhempien lapset tai ystäviään kaipaavat leikki-ikäiset ole kokopäiväisen varhaiskasvatuksen tarpeessa? Lastensuojelun näkökulmasta kaikissa näissä tapauksissa kokopäiväinen varhaiskasvatus on ”lapsen kehityksen, tuen tarpeen tai perheen olosuhteiden takia taikka muutoin lapsen edun mukaista”. Lainaan tässä lastenpsykiatri Tytti Solantauksen erinomaista kirjoitusta aiheesta:

”Lakiesityksessä turvataan lapsen oikeus kokopäiväiseen hoitoon, jos siihen on erityistä tarvetta. Arvioidaanko tarve lapselle ilmaantuvilla ongelmilla? Jos asia halutaan ehkäistä ennalta, lapselle pitää taata päivähoitopaikka jo sen perusteella, että hän kuuluu riskiryhmään. Ensimmäiset riskiryhmät kyseisessä listassa tulevat olemaan työttömien vanhempien ja vastasyntyttäneiden äitien leikki-ikäiset lapset.” (Tytti Solantau, Helsingin Sanomat 11.11.2015)

Miten käy, kun lastensuojelun asiakkuus päättyy? Lastensuojelun tehtävä on tehdä itsensä tarpeettomaksi mahdollisimman pian. Vaarana on, että asiakkaat jäävät ”roikkumaan”, koska pelätään saavutetun edun menettämistä.

Selvää on, ettei lastensuojelun tehtävää tule lykätä varhaiskasvatukselle, mutta ehkäisevänä toimenpiteenä varhaiskasvatuksen palveluiden rooli on merkittävä. Hallinnonalamuutoksilla varhaiskasvatuksen ei tule pyrkiä putsamaan lastensuojelun leimaa toiminnastaan, vaan pikemminkin olla ylpeä siitä osaamisesta, jota organisaatioon on vuosikymmenien saatossa kasautunut. Varhaiskasvatus on ollut lapselle universaali ja subjektiivinen oikeus, joka ei leimaa eikä erottele. Se integroi yhteiskuntaan, antaa kouluvalmiuksia ja tunteen osallisuudesta. Vaikeassa asemassa olevia lapsia tulisi kaikin keinoin haalia kokopäiväisen päivähoiton piiriin, eikä jättää heitä kasvuolosuhteisiin, joissa heidän tasapainoista kasvua ja kehitystään ei välttämättä voida tukea.

VTT Tutkijatohtori Elina Pekkarinen

LAUSUNNONANTAJAN TAUSTA

Olen peruskoulutukseltani lastensuojelun sosiaalityöntekijä ja väitellyt sosiaalityön alalta Helsingin yliopiston valtiotieteellisessä tiedekunnassa 2010. Olen työskennellyt Helsingin kaupungilla lastensuojelun sosiaalityöntekijänä 2004 - 2005, sosiaali- ja kriisipäivystyksessä 2005 - 2009 ja Helsingin hallinto-oikeuden lastensuojelun asiantuntijana vuodesta 2009 alkaen. Olen vuosittain päätöksentekijänä kymmenissä tahdonvastaisissa huostaanottoissa. Työskentelen tällä hetkellä tutkijatohtorina Nuorisotutkimusverkostossa Suomen Akatemian rahoittamassa tutkimushankkeessa ja tutkin lastensuojelua huostaanottoasiakirjojen sekä valtion koulukodeista aikuistuneiden nuorten kokemusten kautta. Lisäksi toimin Lapsuudentutkimuksen seuran puheenjohtajana.

LÄHTEET

- Heino, Tarja (2007) Keitä ovat uudet lastensuojelun asiakkaat? Tutkimus lapsista ja perheistä tilastolukujen takana. Stakes.
- Kainulainen, Anna (2007) Päivähoito lapsen avoimuollollisena tukitoimena - Tukitoimen toteuttaminen moniammatillisena yhteistyönä. Pro gradu –tutkielma. Jyväskylän yliopisto.
- Kivimäki, Saija (2009) Päivähoidon ja lastensuojelun välinen yhteistyö lapsen ja perheen tukena. Pro gradu –tutkielma, Tampereen yliopisto.
- Korhonen, Anne (2008) Huolta ja huolestumista - Tutkimus lastensuojeluilmoitusten sisällöstä. Sosiaalityön erikoistumiskoulutuksen lisensiaattityö Lapsi- ja nuorisososiaalityön erikoisala. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Kotona olevien vanhempien lapset päivähoitossa tammikuussa 2009. Vantaa: Vantaan kaupunki.
http://www.vantaa.fi/instancedata/prime_product_julkaisu/vantaa/embeds/vantaawwwstructure/31789_seurantaselvitys_tammikuu_2009_1_.pdf
- Lastensuojelulain hengen toteutuminen vuonna 2011. Kahden alueen lastensuojeluilmoitusten tarkastelua suhteessa uuteen lastensuojelulakiin. Sosiaalitalo.
- Paavola, Auli (2010) Ehkäisevän lastensuojelun kirjava todellisuus. Lastensuojelulain vaikutukset eri ammattiryhmien toimintatapoihin: Mikä toimii, mikä takkuaa, mitä pitäisi kehittää? Lastensuojelun Keskusliitto.
- Uitto, Aino & Vuolasmaa, Miia (2009) Päivähoito lastensuojelun avoimuollon tukitoimena: päiväkodin henkilöstön kokemuksia. Opinnäytetyö, Diak-ammattikorkeakoulu, Helsinki.
- Väinälä, Anna (2004) Selvitys kotona olevien vanhempien lasten päivähoitotilanteesta, syyskuu 2004. Selvityshenkilön raportti, ensipainos. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
http://www.stm.fi/c/document_library/get_file?folderId=122630&name=DLFE-8441.pdf